

Joanna Mizielińska, Justyna Struzik, Agnieszka Król, *Różnym głosem. Rodziny z wyboru w Polsce*, Wydawnictwo Naukowe PWN SA, Warszawa 2017, 378 s.

Dokonujące się zmiany społeczno-kulturowe w zakresie funkcjonowania jednostki w różnych płaszczyznach jej życia wymagają rewizji między innymi takich pojęć jak: *rodzina*, *macierzyństwo* i *ojcostwo*. Publikacja Joanny Mizielińskiej, Justyny Struzik i Agnieszki Król jest ważnym głosem w redefinicji wymienionych terminów, gdyż jej autorki z wielką szczegółowością opisują i interpretują warunki egzystencji rodzin nieheteronormatywnych (tzw. *rodzin z wyboru*), które nie wpisują się w społecznie obowiązujący porządek.

Pracę o tytule *Różnym głosem. Rodziny z wyboru w Polsce* można nazwać nowatorską w przestrzeni rodzimej nauki – niewiele jest opracowań odnoszących się do problematyki relacji rodzinnych tworzonych przez osoby homoseksualne. Te, które istnieją, zazwyczaj opierają się na danych ilościowych, podczas gdy prezentowana pozycja ma charakter jakościowy. Szeroka znajomość teoretyczna przedmiotu i podmiotu badań oraz odpowiednie kompetencje badawcze i interpersonalne autorek pozwoliły stworzyć projekt spójny i metodologicznie uporządkowany. Nie bez znaczenia w jego organizacji i realizacji pozostaje rozległe doświadczenie badaczek, które od lat zajmują się szeroko pojętymi zagadnieniami *gender* i *queer*. Przedstawione opracowanie jest rezultatem projektu *Rodziny z wyboru w Polsce*, który był finansowany ze środków na naukę w latach 2013–2016, a jego realizacja przebiegała w Instytucie Psychologii Polskiej Akademii Nauk pod kierownictwem dr hab. Joanny Mizielińskiej.

Autorki oferują czytelnikowi siedem rozdziałów przedmiotowych podzielonych dodatkowo na specyficzne zagadnienia. Co więcej, kończąc swoje rozważania, zawierają kilkunastokrotnie konkluzje, również tematycznie wyszczególnione, a także zamieszczają słownik najważniejszych pojęć.

Teoretyczny zarys problemu oraz założenia metodologiczne zostały ujęte w pierwszym rozdziale. Badaczki przytaczają pokrótce dotychczasowy dorobek naukowy (głównie zachodnich autorów) odnoszący się do funkcjonowania członków rodzin z wyboru oraz ich najbliższego otoczenia (rodziny pochodzenia). Kwestie metodologiczne zostały znacznie szerzej opisane. W tej części rozdziału, prócz charakterystyki metody (badania fokusowe), zamieszczono także sprawozdanie z przebiegu rekrutacji próby badawczej, przy zwróceniu szczególnej uwagi na przeszkody i kwestie etyczne w podejmowaniu się badań z grupą, którą można określić jako *wrażliwą* i trudną do zdobycia ze względu na społeczną stygmatyzację.

Druga część książki porusza zagadnienie macierzyństwa homoseksualnych kobiet. Badaczki rozpoczęły rozważania od przedstawienia sposobów, za pomocą których uczestniczki wywiadów stawały się matkami, a także zamieściły opis podejmowanych przez nie praktyk rodzicielskich. W dalszej części omawianego podrozdziału gruntownie skupiono się na ukazaniu każdego wymiaru egzystencji homoseksualnych kobiet, poruszając takie kwestie jak: rolę matki biologicznej i społecznej, strategię i okoliczności *coming outu* wobec rodzin pochodzenia, współpracę z instytucjami publicznymi oraz miejsce ojca w żeńskiej rodzinie z wyboru. Analiza i interpretacja przywołanych aspektów pozwoliła autorkom wyodrębnić pewne klasyfikacje szeroko rozumianych modeli postępowania, które zostały oparte na literaturze psychologicznej, pedagogicznej i socjologicznej oraz poparte wynikami ich badań.

Rozdział trzeci, o tytule *Nieheteroseksualni ojcowie*, podejmuje temat szczególnie trudny, gdyż rodzicielstwo homoseksualnych mężczyzn jest jeszcze potężniej tabuizowane niż homoseksualne macierzyństwo. Badaczki podkreślają, że, tak jak się spodziewały, dostęp do tej grupy badanych był utrudniony, przez co analiza przytoczonego zagadnienia jest znacznie uboższa

– porównując do poprzedniej części ich pracy, ta jest niemal czterokrotnie mniejsza. Niemniej jednak przedstawione w jej ramach wyniki badań oraz ich interpretacja jakości nie odbiegają od poprzedniego działu. Autorki zwracają uwagę na strategię stawania się ojcem oraz pełnienia tej roli, które są podejmowane przez nieheteronormatywnych mężczyzn. Fakt, że niewielu badanych uczestniczyło w projekcie, może zostać wykorzystany przez naukowców na drodze poszukiwania szerszej próby, po to, aby zweryfikować treści zawarte w tej części książki oraz aby je wzbogacić.

Perspektywa dzieci wychowujących się w rodzinach z wyboru stanowi kolejny rozdział pracy. Wywiady z nimi prowadzone były dostosowane do wieku; co więcej, młodsze grupy wykonywały także zadania polegające na opisie i interpretacji zdjęć dostarczonych przez badaczki oraz na stworzeniu kolażu ukazującego relacje rodzinne. Takie rozwiązanie, bez wątpienia, pozwoliło wnikliwiej poznać funkcjonowanie dzieci w rodzinach jednopłciowych. Wyniki badań zostały przeanalizowane i zinterpretowane w podziale na grupę młodszych i starszych potomków (także już tych dorosłych). Polaryzacja ta umożliwiła nakreślenie kierunku zmian w postrzeganiu rodziny z wyboru, która w przypadku młodszych dzieci ma jedynie wymiar pozytywny, a dla starszych często stanowi źródło stygmatyzacji.

Piąta i szósta część opracowania odnosi się do relacji rodzin z wyboru z ich najbliższymi – rodzicami i rodzeństwem. O ile rodzina pochodzenia osób homoseksualnych często staje się podmiotem badań, to ich rodzeństwo, w większości przypadków, jest pomijane. Na podstawie wywiadów przeprowadzonych z obiema grupami, badaczki scharakteryzowały występujące procesy *coming outu* oraz reakcje, które były ich następstwem. Została przedstawiona perspektywa obecnych i potencjalnych dziadków, wujków i cioc wobec dziecka wychowującego się w jednopłciowej relacji oraz wobec partnera/partnerki członka rodziny pochodzenia. Ważnym elementem tych rozdziałów jest zwrócenie uwagi na zmianę, którą najbliżsi badanych muszą przejść w zakresie własnych postaw homofobicznych. W większości przypadków, dochodząc stopniowo do akceptacji orientacji seksualnej członka rodziny oraz tego, że w związku jednopłciowym wychowuje dziecko, wyrażali zaniepokojenie dyskryminacją, która na co dzień dotyka rodziny z wyboru.

Ostatni rozdział porusza kwestię rzadko podejmowaną w badaniach nad jednostkami LGB, a mianowicie funkcjonowanie homoseksualnych seniorów i senierek. Autorki podkreślają, że dotarcie do tej grupy osób było bardzo trudne, gdyż zdaje się, że jest ona *przezroczyta* w społeczeństwie, że nie istnieje. Początkowo zostają przedstawione trajektorie życia badanych – wyraźnie zaznaczone jest tło społeczno-kulturowe przypadające na okres ich młodości, kiedy to nieheteronormatywność podlegała bardzo silnej tabuizacji. Kolejno zwraca się uwagę na sposób autoprezentacji rozmówców, którzy często nie potrafią swobodnie nazwać się lesbijką/gejem, a raczej używają określeń jedynie sugerujących ich tożsamość seksualną. Seniorzy i seniorki LGB także dotknięci są społeczną stygmatyzacją i odczuwają potrzebę zmian, tym bardziej, że wielu z nich obawia się samotnej starości.

Podsumowanie rozważań autorek stanowią konkluzje podzielone na zakresy tematyczne, co porządkuje czytelnikowi zdobytą wiedzę. Zamieszczony jest także słownik z najważniejszymi pojęciami, który pozwala osobom niezagłębianym jeszcze w problematykę nieheteronormatywności lepiej zrozumieć kolejne opisywane kwestie.

Recenzowane opracowanie pt. *Różnym głosem. Rodziny z wyboru w Polsce*, stanowi bogate źródło wiedzy na temat funkcjonowania jednopłciowych związków, w ramach których wychowywane są dzieci, oraz ich relacji z rodziną pochodzenia. Książka porusza wątki do tej pory pomijane – więź osób homoseksualnych z rodzeństwem oraz problematykę seniorów i senierek LGB – co tym bardziej świadczy o jej istotności dla dorobku naukowego. Ponadto, każde kolej-

ne opisywane zagadnienie jest poparte wypowiedzią osób badanych; takie rozwiązanie *obrazuje* czytelnikowi emocje towarzyszące wywiadowi. Wartość niniejszej pozycji upatruję również w zastosowanych zaleceniach metodologicznych, które są cenne dla każdego badacza chcącego podjąć się rozpoznania egzystencji tej grupy społecznej. Sądzę, że analizowana praca powinna zainteresować pedagogów, psychologów i socjologów, gdyż znajomość warunków funkcjonowania grup marginalizowanych sprzyja projektowaniu odpowiednich działań antydyskryminacyjnych mogących podnieść jakość życia tych społeczności.

Marta Dziarnowska